

MUHASHO WA PFUNZO WA GAUTENG
MULINGO WA TSHITIFIKHEITHI TSHA MA?IRIKI

TSHIVEN? A LUAMBO LWA ? AMUNI
GIREIDI YA N?HA
(Bammbiri ?a u Ranga)

TSHIFHINGA : AWARA 2½
MARAGA : 100

PFESANI:

- Fhindulani mbudziso dzo?he nga Tshiven?a tsho ?ambaho.
- Vhuya? a na u sokou veta-veta a zwi nakisi mushumo wa?u.

KHETHEKANYO YA A

THOLOKANYON? IVHO

MBUDZISO 1

Vhalani mafhungo a tevhelaho uri ni ?o kona u fhindula mbudziso dzi re nga fhasi.

“Vhone a vha zwi ?ivhi zwauri tshilikadzi ndi zwi?wa zwa vhapfumi khonani yanga?” Ndi Vho-Bele vha tshi amba na ?hama yavho Vho-? embe. “Vha a zwifha havha vhasadzi, ndi ?o vha fhedza vho?he n?e ? embe, ho vhuya na masheleni a ri baba mu?ani wa ha ? embe.” Ndi Vho-? embe vha tshi khwa?hisa ?a ?o ambiwaho nga ?hama yavho Vho-Bele. “Hafhu vho ?alesa havha vhasadzi u fhira ri?e vhanna nahone wa tou vhuya wa vha sumbedza masheleni vha tou phaphulana sa ?eme?eme dzi tshi bva tshiuluni.” Avha vhanna vhavhili ndi vha?we vhanna vhe vha vha vhe dzi?hama dze dza vha dzi tshi ?u?uwedzana kha zwa u pwasha mi?i ya vha?we vhanna. Vho-? embe vho vha vhe ramabindu muhulwane shangoni ?a Hama?enzhe. Vho vha vhe na mavhengele na dzibutshara mashangoni o fhambanaho ngeni Vho-Bele vho vha vhe mudededzi tshikoloni tsha sekondari ya n?ha ya Hama?enzhe. Avha vhanna vhavhili vho vha vha safulufhedzei na luthihi siani ?a mi?a yavho.

Vho-? embe vho vha vha tshi ri u pfana na musadzi wa onoyo, munna wawe o vha a tshi mbo ?i lovha nazwenezwo. Sa ramabindu vho vha tshi mu rambela mavemu a mu vhulaha uri vha konou sala vha tshi pfana nae zwavhu?i. Ayo o ?i vha maitele avho a misi yothe. Ha sa vhe na buli ?azwo. Tsho vha **tshi tshi tou vha tshilomandundu kha vho zwi vhonaho**. Ho vha ho no lovha vhanna vhanzhi nga mulandu wa vhenevha munna.

Mufumakadzi wavho Vho-Muthuhadini vho vha vhe muthu a fulufhedzeaho siani ?a mu?a wavho. Thaidzo yavho yo vha iya uri vho vha vha songo funzea. Vhone vho vha si na mulomo kha zwithu zwine zwa khou itea afho mu?ani wavho na mukalaha wavho .Vho lingedza u zwi kaidza zwa sokou sea zwi tshi ?anama. Vhuya? a uhu ndi he ha ?ivha hu tshi khou ?i vhoniwa na nga vhana vhavho ngeni vha si na na

mulomo nazwo. Vho vha vha tshi sokou ?anzwa ma?o vha lavhelesa ngeno na vhahura vhe vha?aleli vha zwine zwa khou itea afho mu?ani wa ha ? embe. Nangoho Vhaven?a a vho ngo zwifha vha tshi ri raho wa i viela bakoni mahunguvhu a ?o i vhona. Vho-? embe vho ita zwithu vho dzumbama vha tshi ri a vha vhonwi nga muthu ngeno mufumakadzi na vhana vha tshi khou vha vhona. Mufumakadzi ndi we a vha a tshikhou ?i vha kaidza vhone **vha konyelela matanda n? evheni.** ?i? we ?uvha ndi umbo ?i yo u e?ela mufarekanoni wavho nga u ?ivha zwauri munna wa onoyo musadzi o lovha kale. Aiwa, u swika fha?a ndi u mbo ?i swielelwa muthada ya mbo ?i hangwa na zwauri i na mu?i wayo nahone musadzi na vhana vho sala vhe vho?he hayani. Ha, nangoho ?a vha ?a maladze. Vhathada vha ralo-ha u mu?ana vho mu?ana.” Ha, ni a ?ivha Lizy khisi ya? u i tou nga mutoli wa ?otshi.” “Hafhu na tou fha yone u sala wo ?a? nahone u si tsha ?ivha na zwa uri ndi iwe nnyi.” Ndi Vho-? embe musu vhatshi vho sokou thoma na u milela na mare ngeno kha avha vha mufumakadzi nthe dzi tshi vho thoma u rotha. “Ngoho no vhumbwa vha tshi zwi funa vhamatongoni:”

Matsiko zwenezwi vhathada vhe kha eneo a vhavhili vho funanaho, ho mbo dzhena mu?we munna ane dzina ?awe a pfi Vho-Khakhathi we a vha e munna wa muswon?a o dzingindelaho vhukuma. Uyo munna o vha e pholisa, a tshi khou bva mushumoni. Na ene o vha a tshi funana-vho na uyu Lizy. Sa izwi-vho o netiswa-vho nga zwa mushumo-vho, o humbula-vho u bvisa maneto afha ha Lizy wawe. I?o ?uvha uyu munna o vha a songo neta zwone. Musi a tshi ndo khokhonya munangoni, Lizy wawe a tshi pfa zwa uri ndi Vho-Khakhathi a hana u vula. Vho-Khakhathi u vhona zwo ralo ndi u mbo ?i rahekanya vothi ?a nn? u. U dzhena fha?a ndi u mbo ?i tou wanetshedza luvhu?a lwavho lu tshilaloni. Ha, nangoho **vhu?ali vhu ?a mufhomi,** Vho-? embe vho ri u vhona zwo ralo vha lingedza u shavha, zwe vhutoto. ?a vha bata vha sa athu na u imisa mulenzhe. U vha fara fha?a ?a vhashuma vhukuma lwe ?a fhedza nga u bvisa na volovolo ?a vha thuntsha vhuvhili havho vha mbo ?i lovhela henefho. ?one ?a fhedza nga u shavha. Ndi hune mu?a wavho wa ?o tou vha mbo ?i lovhela henefho. Ndi hune mu?a wavho wa ?o sala na nnyi?

Nga ngei mu?ani wa Vho-Bele zwa tou vha zwiswa. Vho-Bele u vhona zwauri ?hama yavho yo lovha nga mulandu wa hone vphupombwe, ndi u rembuluwa vha ya u dzhena kereke ya tshigubu. Izwi vha zwi itiswa nga hone u tshuwiswa nga zwo bvelelaho kha khonani yavho ya mbiluni. Vho ya kerekeni nge vha vhona zwauri **zwiito zwavho a zwi ? adzi mudzio.** Matsiko zwenezwi? vhe kha enea? maitele avho, vho ?o pfana na mu?we ?wananyana we a vha e na dwadze ?a HIV / AIDS. Vho ?o ?ha?huwiwa nga murahu ha musu vha tshi vho lwala vha wanala vhe naho vhulwadze. Vho sala vha tshi rembuluwa vhe na vhulwadze uho. Vhu?ungu ha thoma u ambarela mu?a wavho wo?he. Nga murahu ha mi?waha mi?a mfumakadzi wavho vha lovha nga mulandu wa i?o dwadze ?o hwalwaho nga Vho-Bele. Izwo zwo ?isa nyofho khulwane kha Vho-Bele nge vha?ivha zwauri na vhone vha khou tevhelelvho.

- 1.1 ? eani ayo mafhungo ?hoho yo a teaho. (1)
- 1.2 Vho-? embe na Vho-Bele vho vha vha tshi konana kha zwifhio? Tikedzani phindulo ya?u nga mbuno dzo dziaho. (2)

TSHIVEN? A LUAMBO LWA ? AMUNI GIREIDI YA N?HA (Bammbiri ?a u Ranga) 119-1/1U	4
---	----------

- 1.3 Ndi nnyi we avha a tshi ?u?uwedza mu?we kha zwiito zwenezwo? (1)
- 1.4 Ndi zwifhio zwine vhafumakadzi vha funela zwone vhanna? Bulani zwivhili fhedzi. (2)
- 1.5 Tshilikadzi ndi muthu-?e? (1)
- 1.6 Ndi zwifhio zwe Vho-? embe na mufumakadzi wavho Vho-Muthuhadini vha vha vha tshi lwela zwone? (1)
- 1.7 Iyo mi?a mivhili wa Vho-? embe na wa Vho-Bele ni vhona u nga ndi mi?a ine ra nga i wana fhano shangoni? Ndi ngani ni tshi ralo? (2)
- 1.8 Bulani thaidzo mbili dze Vho-Muthu-?e vha vha vhe nadzo. (2)
- 1.9 Mushumo wa Vho-? embe wo vha u wa mini? (1)
- 1.10 Vho-Bele vhona vho vha vha tshi shuma mini? (1)
- 1.11 Izwo zwithu zwi khou bvelela shangoni ifhio? (1)
- 1.12 Mufumakadzi wa Vho-Bele o vha a tshi pfi vhonny? (1)
- 1.13 Ndi zwifhio zwe na guda kha ayo mafhungo e na vhala? Bulani zwivhili fhedzi. (2)
- 1.14 ?alutshedzani zwithu zwo vhifhaho zwe Vho-? embe vha zwi ita mi?ani ya vha?we vhanna. (2)
- 1.15 Vho-? embe vho ?o fhelela ngafhi na vhpombwe havho? ?alutshedzani zwo bvelelaho. (2)
- 1.16 ?alutshedzani u ri ho bvelela mini kha Vho-Bele. (1)
- 1.17 Murero u tevhelaho u amba mini? Naho wa i viela bakoni mahunguvhu a ?o i vhona. ?alutshedzani nga vhu?alo. (1)
- 1.18 ?alutshedzani maipfi o swifhadzwaho mafhungoni a re afho n?ha. (6)

GUMOFULU ?A KHETHEKANYO YA A: [30]

KHETHEKANYO YA B

MANWELEDZO/ SAMARI

MBUDZISO 2

?walani samari / manweledzo a mafhungo a tevhelaho nga maipfi a sa pa?iho FU?HANU [50] nahone a songo vha fhasi ha FUI? A [40]. Ni shumise maipfi a?u, ni songo kopolola ayo o ?ewho.

Matsina zwenezwi vhe kha ?ene? zhalinga ?avho, shango na ?one ?o vha ?o lavhelesa. Tshi? we tshino?i tsho ?o ya henengei Brits hune munna wa Vho-Maria a shuma tsha ?angana navho Vho-Bonyongo tsha vha sevhela zwo?he zwine zwa khou itea na u bvelela mu?ani wavho ngei Ven?a. Vho-Bonyongo u pfa zwenezwo ndi u mbo ?i dzhena n?ilani na u onesa vha songo onesa afha mushumoni vha livha Ven?a. U swika Ven?a vha mbo ?i humbla u thoma vha fhira nga ? hohoyan?ou mavhengeleni. Vhe henengei vha vhona mu?we munna o ambara sutu na hemmbe zwino fana na zwavho zwe vha zwi sia u?a musi vha tshi ?uwa Ven?a.

Uyo munna o vha a tshi khou tshimbila na musadzi wavho Vho-Maria. Ngei kha avha vhavhili a zwiho kha mihumbulo yavho uri vha nga ?angana na Vho-Bonyongo. Nangoho musi vha tshi tou gwagwagwa navho vha wana i?eli ndi ?a maladze kha vhathada. Vho-Bonyongo ndi u mbo ?i bvisa tshigidi tshavho vha davhalasa avho vhavhili. Ha mbo vha u ?uwa ha Vho-Maria na vhafunzi Vho-? etshivhenga.

GUMOFULU ?A KHETHEKANYO YA B: [10]

KHETHEKANYO YA C

LUAMBO

MBUDZISO 3

Vhalani mafhungo a tevhelaho uri ni ?o kona u fhindula mbudziso dzi re nga fhasi hao :

Fha?uwani o hwala ?itanda ?hulu ?a Muvhuyu. Muvhuyu wa hone wo oma zwavhu?i nga maan?a. Vhafumakadzi vha funa u re?a **kuni** dza Muvhuyu. Vho-Phophi vho **vuwela** tsimu matsheloni vha swika vha **fhelisa** u lima tsimu yavho. Henefho tsimuni ho vha hu na **igope** ?o wela n?ha ha mavhele avho. Vho-Nyawesedza vho ri a vha yi tsimuni ngauri **hoho** yavho i khou rema. Henefho tsimuni dzenedzo hu na ma?anari a mu?uhwi. Vho-Mutshekwa vha a a sedza musi vha tshi swika tsimuni nga matsheloni vha a bata.

- 3.1 Mafhungoni a re afho n?ha hu na maipfi ma?anu o swifhadzwaho, ayo maipfi o khakhea. Zwino a khakhululeni ni dovhe ni a ?wale nga Tshiven?a tsho ?ambaho. (5)

3.2 ? eani mabulazwithihi a maipfi a tevhelaho e mafhungoni a pfalaho:

3.2.1 Ma?anari. (1)

3.2.2 Sedza. (1)

3.3 Mafhungoni a re afho n?ha hu na ipfi ?o talelwaho nga fhasi. Shumisani ?ene?o ipfi mafhungoni mararu o fhambanaho u sumbedza uri ?i amba zwithu zwiraru zwi sa fani.

(3)

[10]

MBUDZISO 4

Vhalani mafhungo a tevhelaho ni kone u fhindula mbudziso dzi re nga fhasi hao:

Musundwa u tou vha mmbwa ya musidzana. Henefha hune mutukana mu?we na mu?we a tou fhira ngaho. U na vhupfe vhu no nga ha mmbwa. Khaladzi wawe Nndwamato u tou vha duka-duka ?a mu?hannga. Mishumo ya zwan?a zwawe yo nakesa lune na vhatu vha Dzumba?hoho vha mu kho?esa. ? wana wa ene Musundwa o ri sia madekwe. Vho-Muofhe vha **ruma** Avhaphani u ?ivhadza luvhi lwonolwo.

4.1 U bva kha mafhungo e na vhala afho n?ha, topolani figara dza muambo dzi tevhelaho:

4.1.1 ?ifanyisi. (1)

4.1.2 ?imetafore. (1)

4.2 ? walani mafhungo a pfalaho nga maipfi o talelwaho nga fhasi mafhungoni a re afho n?ha. Ni dovhe ni sumbedze zwauri o vhumbiwa hani.

(6)

4.3 ?umani mitshila ya maiti i tevhelaho kha ipfi ?o swifhadzwaho:

4.3.1 Mutshila wa ?itana. (1)

4.3.2 Thangi ya ?iiti. (1)

[10]

MBUDZISO 5

Vhalani mafhungo a tevhelaho uri ni ?o kona u fhindula mbudziso dzi re nga fhasi hao:

Musidzana u dzhena tshikolo shangoni ?a hune mu?we munna a dzula hone Musidzana wa hone u ?wala a tshi amba ngeno khonani yawe o mu tendela uri a ?e a tshi mu dalela. Lufuno a nga phasa arali o vhala dzibugu dzawe zwavhu?i. U vhala hu a takadza. ?hoho ya tshikolo **vha dzula vha tshi ?a mbilu** nga n?hani ha avho vhagudiswa. Naho zwo ralo izwo **ho sokou vha u shela ma?i n?ha ha tombo**. Vhagudiswa vha tshikolo tsha Lufuno a vha funizwone **u peta voho**. Naho zwo ralo, izwo **zwo sokou sea zw tshi ?anama**.

- 5.1 ?walani n?ila mbili dzine ra nga ?ukufhadza ngadzo ipfi ?o talelwaho nga fhasi mafhungoni a re afho n?ha. (2)
- 5.2 Topolani mamudi aya a tevhelaho Kha mafhungo e na vhala afho n?ha (5):
- 5.2.1 ?imudi ?a gonelo. (1)
- 5.2.2 ?imudi ?a tshitevheli. (1)
- 5.2.3 ?imudi ?a thendelo. (1)
- 5.2.4 ?imudi ?a dzina?iti (1)
- 5.3 ?walani ?halutshedzo dza maidioma o swifhadzwaho mafhungoni a re afho n?ha. (4)
- [10]

MBUDZISO 6

Vhalani mafhungo a tevhelaho uri ni ?o kona u fhindula mbudziso dzi re nga fhasi hao:

Vho-Tshavhungwe vha dzula shangoni ?a **Hanzhelele**. Vhakololo vha dzula kha shango ?ene?o ngeno **mashangoni** i?o ho ?ala nga khombe dzi si na vhukono. Vhathu vha hone naho vhatshi dzula zwitumbani vha na zwavho. Ha, nangoho mapfura a ?wa mutumbani. Vhanna vha a via. Naho vha tshi nga ita vhuvhi vho dzumbama vha tou vha vha sa zwi ?ivhi zwauri mmbwa ya ?a i?we a i noni. Naho afho shangoni i?o ho ?alesa phiranawe, dzi tou vha dzi sa zwi ?ivhi zwauri wa ?a ?awa na vhanzhi u zwimbela dzi atalula.

- 6.1 Khakhululani maipfi o?he o swifhadzwaho mafhungoni a re afho ntha. Ni dovhe ni a ?wale nga Tshiven?a tsho ?ambaho. Ni dovhe ni ?ee na tshivhumbeo tshao. (4)
- 6.2 ?alutshedzani maipfi o?he o talelwaho nga fhasi mafhungoni a re afho n?ha. (3)
- 6.3 Hu na mirero miraru mafhungoni a re afho n?ha. Zwino inwi ?eani ?halutshedzo dza mirero yeneyo. (3)
- [10]

TSHIVEN?A LUAMBO LWA ?AMUNI GIREIDI YA N?HA (Bambiri ?a u Ranga) 119-1/1U	8
--	----------

MBUDZISO 7

7.1 Kopololani mafhungo a tevhelaho nga Tshiven?a tsho ?ambaho. Ni khakhulule ho?he ho khakheaho:

Vhondwambi vho buya na makhelwana wavho. Buti wanga o vha bona vha tshi khou tshimbila nae. Mufumakadzi wavho ndi musadzi-musadzi a sa toti dothi. (10)

7.2 ? walululani mafhungo o?he nga Tshiven?a tsho ?ambaho, ni dzhenise zwiga zwo?he zwa u vhala, tswayo na ma?e?eredanzi fhethu ho teaho:

Vhana vha vho-muofhe vho ya hamanezhe vho swika vha wana ndalammbi o edela. Vha mu vhudzaisa uri o edelela mini ene ari ndikhou vhaaisala. (10)
[20]

GUMOFULU ?A KHETHEKANYO YA C: [60]

GUMOFULO: 100